

Emre Aracı

emre.araci@andante.com.tr

Verdi ve Mariette Bey

Dover'in sarp kayalıkları

Değerli yazarımız Emre Aracı'nın kaleminden; Paris Operası'nı Nil kıyısına taşıyan Mariette Bey'in, Aida operasının doğuşuna nasıl ön ayak olduğunu bir solukta okumaya hazır mısınız?

Dover'ın tebeşir sarp kayalıklarından elimde dürbünle Fransa kıyılarına bakıyorum; Boulogne-sur-Mer şehrine doğru geldiğimde hafif sisler içerisinde, iki başında sfenkslerin nöbet beklediği bir piramidin üzerinde duran başında fesli, Osmanlı paşası gibi bir adamın bana baktığını seçer gibi oluyorum. Manş Denizi çölün ortasında bir vaha değil ki gördüğüm bir aldatmaca olsun. Gerçekten de birisi, daha doğrusu bir heykel, dürbünümün buğulu camlarından bana doğru bakıyor. Şüphesiz hayalim bilincimle oyun oynuyor - o kadar uzaktaki bir mesafeyi dürbünle görmem tabii ki mümkün değil. Ama bu makaleyi kaleme almaya başladığımda aklımda beliren bu illüzyonda enteresan bağlantılar yine gerçek bir hikayenin bütünselini bir araya getiriyor. Manş Denizi, Fransa sahilleri, sfenkslerin beklediği Mısır piramidi ve bir Osmanlı paşasının heykeli beni doğumunun 200. yılını kutladığımız Verdi'ye getiriyor. Bu

Nadar'ın objektifinden Auguste Mariette

alışagelmedik rota, klişelerin dikte ettiği bakış açılarından oldukça farklı biliyorum, ancak o piramidin üzerinde duran adamın da klişelerin dışında bir hayatla bireysel adımlarını atarken taşıdığı tohumlarla birbirinden farklı çiçekleri melez bir şekilde dölleyen bir arı gibi ve en sonunda kendisi de o melez kültürün yegâne temsilcisi olarak Manş kıyısında bir piramidin tepesine çıktığını görebiliyorum.

Bu enteresan takdim paragrafı, hayatı da aynı derecede enteresan olan François Auguste Ferdinand Mariette (1821-1881) için; daha doğrusu Mariette Bey ya da Mariette Paşa için. Peki Mariette Paşa'nın bir piramit üzerinde duran heykelinin İngiltere'nin karşı sahillerinde bir şehirde olması neden? Çünkü Auguste Mariette Boulogne-sur-Mer'de doğmuş ve vefatından sonra külleri kuruculuğunu ve müdürlüğünü yaptığı Kahire'deki Mısır Müzesi'nin bahçesine gömülmüş de olsa doğduğu şehir bu önemli dünya vatandaşı evladını bu

Mariette Paşa heykeli, Boulogne

şekilde ölümsüzleştirmiş. O artık Fransız olduğu kadar bir Mısırlı, bir Osmanlı paşası, ne Doğu, ne Batı, sadece bir dünya insanı ve *Aida* operasının doğuşuna vesile olan adamlardan birisi. Dolayısıyla 5 sene önce Boulogne şehrine Dover'dan yapmış olduğum günübirlik seyahatte dolaşırken karşıma çıkan bu hiç beklenmedik heykeli arıyordum nafi dürbünümle geçenlerde. Dün gemiyle Calais'ye geçerken de aklımda o vardı, ama bu defa Hector Berlioz'u da düşündüm. Zira Dover Limanı'nda yanımızdaki feribotun adı "Berlioz"du. Müzik ve tarih yüklü bir deniz yolculuğuydu bu. Hatta bir zamanlar Mariette'in adını da taşıyan bir yolcu gemisi vardı; eski Fransız Messageries Maritimes Şirketi'ne aitti ve adı "Mariette Pacha" idi. 1926'da denize indirilen üç bacalı, görkemli bu yolcu gemisi II. Dünya Savaşı'nda yara almış ve sonra da 21 Ağustos 1944'te Marsilya açıklarında batırılmıştı. Ben de 21 Ağustos günü Dover'dan gemiyle hareket ederken bu tarihi tesadüfö önceden bilmediğime şükrediyorum.

Auguste Mariette, Fransız Oryantalist ve Mısır hiyerogliflerini deşifre eden Jean-François Champollion'un evrakı üzerinde çalışarak Mısır arkeolojisine ilgi duymuş, Boulogne Müzesi'ndeki katalog çalışması ilgi görünce Louvre'a geçmiş ve Louvre Müzesi'nin bazı yazmalar satın almak üzere kendisini görevlendirmesiyle ilk defa 1850'de Mısır'a hareket etmiş. Tanıştığı Bedevi aileler sayesinde Sakkara'daki tapınağı ortaya çıkartan Mariette Louvre'a pek çok tarihi eser yollamış; ancak Fransa'ya dönüşünden sonra Mısır'dan başka hiçbir yerde kariyerine devam edemeyeceği düşüncesiyle Kahire'ye geri dönmüş ve 1858'de Mısır Valisi Said Paşa'nın hizmetine girmiş; parlak çalışmaları sayesinde önce Bey ve ardından da Paşa ünvanlarını almış, Kahire'deki Mısır Müzesi'ni kurmuş ve pek çok önemli kazılar gerçekleştirmiş.

Mariette Paşa'nın bir piramit üzerinde duran heykelinin İngiltere'nin karşı sahillerinde bir şehirde olması neden?

Peki, Kahire'de yerleşik, kıymetli bir Ejiptolog ve arkeolog olan Mariette Bey'in Verdi gibi çağının yetiştirdiği en parlak ve meşhur opera bestecilerinden biriyle yolu nasıl kesişti? Bunda yegâne etken şüphesiz, herkesin bildiği gibi, Osmanlı'ya bağlı olarak hükmettiği Mısır'ı kültürü ve medeniyetiyle Avrupa'nın kalbine taşımak isteyen, Süveyş Kanalı projesi ile de bu misyonunda büyük ilerleme kaydeden Hıdiv İsmail Paşa'nın Kahire'ye "Hıdivyal Opera Tiyatrosu" adıyla anılanacak olan bir opera binası inşa ettirmiş olmasıydı. Verdi Mısır'da hizmet veren yabancı kolonisinin aklında olmalıydı; zira Süveyş Kanalı'nın açılış vesilesiyle Hıdiv adına kendisinden bir eser bestelemesi istenmişse de maestro seremoni müziği

bestelemek gibi bir adeti olmadığını belirterek Hıdiv'in teklifini geri çevirmişti. Yine de Kahire'de Verdi bir hayli revaçta olmalıydı; zira Süveyş Kanalı'nın açılış sırasında 1 Kasım 1869'da İsmail Paşa tarafından resmi açılış gerçekleşen Kahire Operası'nda *Rigoletto* oynandı. Esasında İtalyan mimarlar Pietro Avosciani ve Rossi'nin projesini çizerek ahşaptan inşa ettikleri Hıdiv'in opera binası üç ay gibi bir sürede tamamlandıktan sonra 1869 başında Offenbach'ın *La belle Héléne*'i ile açılmıştı. Ancak ne yazık ki bu tarihi opera 1971'de çıkan bir yangın sonucu tamamen kül olacaktı. O ilk açılış, İsmail Paşa rahatsız olduğu için, oğlu Tefvik Paşa Hıdiv'i temsilen katılmıştı. Devrin gazetelerinin bildirdiğine göre Kahire Operası'nda 186 kişilik geniş bir sanatçı kadrosu bulunmaktaydı. 60 kişilik orkestranın yanı sıra 66 kişilik bir koro bulunmaktaydı ve üstelik İsmail Paşa bale sanatının da temsil edilebilmesi için tiyatroya 60 kişilik de bir bale kadrosu ilave ettirmişti. Mısır artık büyük koroları ve baleleri ile kendi topraklarında "Fransız grand operası" türünde yepyeni bir operanın doğuşuna elverecek alt yapıyı hazırlamış durumdaydı, ancak onun ortaya çıkış süreci çok farklı bir şekilde gerçekleşecekti.

1867 yılında Paris için bestelediği *Don Carlos* uzunluğu ve dolayısıyla yapılan mecburi kesintilerden ötürü fiyatıyla sonuçlanmış, Verdi bir daha Paris Operası'yla hiçbir iş yapmamaya karar vermişti. Ancak operanın librettisti ve bestecinin yakın dostu Camille du Locle, Verdi'yi yeni bir opera projesine yönlendirme gayreti içerisindeyken Mısır'a yapmış olduğu bir yolculuk sırasında Mariette Bey'in rehberliğinde tarihi mekanları gezmiş ve muhtemelen Fransız arkeoloğa mastronun ilgisini çekecek yeni bir konu aradığını söylemişti. Milton Brenner'in operaların perde arkasında gizli kalan gerçekleri aydınlattığı *Opera Off-stage: Passion and Politics Behind the Great Operas* kitabında anlattığına göre Mariette 1866 yılında hiç yayımlamadığı *La Fiancée du Nil* adında kısa bir hikaye

A. Mariette Paşa Meydanı, Boulogne

Hıdiv İsmail Paşa

yazmıştı. Bu *Aida*'nın embriyo haliydi. Muhtemelen du Locle'un bu arayışına cevap olarak Mariette maestronun kendi yazmış olduğu bu hikaye üzerine bir opera besteleyebileceğini dile getirdi. Üstelik konusunu Mısır tarihinden alan böyle bir eserin ilk temsil Hıdiv'in yeni operasında gerçekleştirilebilirdi. Brener'e göre Mariette, du Locle ile aralarında geçen bu görüşmeyi İsmail Paşa'yla bir an evvel paylaşmış olmalıydı ki, 1869 Aralık ayında proje du Locle aracılığıyla Cenova'da Verdi'ye teklif edildi. Ancak deniz tutmasından ötürü denizashi seyahatlerden haz etmeyen Verdi, dolayısıyla Kahire'ye gitmek gibi bir niyeti hiçbir zaman olamayacağı için projeyi reddetti. Du Locle kendisine 1870 Mart'ında *Aida*'yı tekrar hatırlattığında Verdi yine projeye hiç bir ilgisi olmadığını dile getirdi.

Bu arada Mısır'da Mariette, Verdi'nin bu ilgisizliğinden ötürü İsmail Paşa'nın bir hayli sinirleneceği endişesini duyuyor ve du Locle'a 27 Nisan 1870'de yazdığı mektubunda Hıdiv'in de görerek onayladığı *Aida*'nın hikayesinin anahatlarını yazılı olarak iletliyordu. İsmail Paşa hiçbir masraftan kaçınılmayacağı ve her şeyin kusursuz bir şekilde yerine getirileceği teminatını da veriyordu. *Aida* konusunu tarihten alan otantik bir "Mısır operası" olacaktı ve Mariette, operanın adının orijinal bir Mısır ismi olmasından ötürü, hiç bir endişe duyulmaması gerektiğini yazıyordu. Ertesi günü, 28 Nisan'da du Locle'a yazdığı bir başka mektubunda ise Mariette tahminlerinin yanlış olmadığını, İsmail Paşa'nın Verdi'nin bu inatçılığı karşısında son derece sinirlendiğini ve hüsrana uğradığını ifade ediyor, ancak maestronun deniz korkusundan ötürü Hıdiv'in, eğer besteci arzu ederse provaları Paris, Milano ya da nerede isterse gerçekleştirebileceğini de teklif ettiğini ekliyordu. Mariette'in du Locle'a Verdi'nin Hıdiv'in teklifini kabul etmemesi durumunda, duyduğu zaman maestroyu sarsacak, bir notu daha vardı: "Gounod ve hatta Wagner'i dahi düşünüyoruz. İkincisi kabul ederse büyük çapta bir şey gerçekleştirebilir". Du Locle da Mariette kadar bestecinin bu kararsızlığı karşısında sıkılmıştır; maestroya 10 Mayıs'ta yazdığı mektubunda Verdi'nin bonus olarak

Hıdiv'den Mısır'ın en büyük piramitlerinden birisini isteyebileceği şakasını dahi yapar. Nihayet 14 Mayıs'ta Mariette'in libretto taslağı du Locle'un eline geçer ve bunu derhal Verdi'ye iletir. 23 sayfalık bu kitapçığın 4 kopyası yapılmıştır; besteci eşi Giuseppina ile birlikte metni Fransızca'dan İtalyanca'ya tercüme eder. 19 Mayıs'ta Mariette, du Locle'a yazdığı mektubunda Hıdiv'in sabırsızlıkla Verdi'nin cevabını beklediğini, eğer Verdi projeyi gerçekleştiremeyecekse Gounod ve gerekirse Wagner'i dahi göreceklere tekrar eder.

Kim bilir müzik tarihinde Wagner'in *Aida*'sı olsa nasıl olurdu diye düşünmemek elde değil Brener'in kitabında detaylıca aktardığı bu Mısır operasının oluşum sürecine tanık olurken; belki de Alberich'in yüzüğü Nil'den çalınan altınlarla yapıldı. 26 Mayıs'ta bu zlar nihayet erir; Verdi *Aida*'nın taslağını okumuştur ve eseri çok beğenir. "Çok iyi hazırlanmış; harika bir mizansen sunuyor ve içinde iki üç yer var ki, çok orijinal olmasa da, kesinlikle çok güzel. Ama bunu kim yazdı? Burada muhakkak ki iyi yazan ve tiyatroyu çok iyi bilen uzman birisinin kalemi var" der. Du Locle'un cevabı

Peki, Kahire'de yerleşik, kıymetli bir Ejiptolog ve arkeolog olan Mariette Bey'in Verdi gibi çağının yetiştirdiği en parlak ve meşhur opera bestecilerinden biriyle yolu nasıl kesişti?

ise enteresandır; Verdi'ye ulaşan metni meşhur arkeolog Mariette Bey ile Hıdiv'in birlikte hazırladıklarını belirtir. Fransız şair ve librettistin Hıdiv'i de yazar olarak katmasının nedeni bilinmese de Verdi'nin kararını olumlu yönde etkilemek için bu bilgiyi öne sürmüş olduğu çeşitli görüşler

arasındadır. Ancak Verdi Ricordi'ye yazdığı bir mektubunda Hıdiv'in böyle bir metni yazmış olduğundan şüphe duyduğunu ve dolayısıyla bazı evraktan adını çıkartacağını belirtir. Yine de teklifi kabul edip etmemekte kararsızdır. Hıdiv'den ücret olarak çok yüksek bir rakam istemeye karar verir; geri çevrilirse hiç olmazsa karşı taraf onu geri çevirmiş olacaktır. Böylelikle *Don Carlos* için Paris Operası'ndan aldığı ücretin neredeyse üç katı olan 150,000 Fransız frangı ister. Teklifi kabul edilir. Repertuarın en popüler operalarından *Aida*'nın Verdi tarafından besteleniş süreci böylelikle başlamış olur.

29 Temmuz 1870'de Verdi ile Hıdiv arasında resmen kontrat imzalanır; Hıdiv'i temsilen kontratta Mariette Bey'in imzası bulunmaktadır. Verdi eseri bestelemenin yanı sıra Kahire'ye bizzat gelmek koşulu bulunmaksızın temsil kadrosunu belirleyecek, provaları gerçekleştirecektir. İlk temsil Kahire'de 1871 Ocak ayında gerçekleştirilecek, bunu İtalya'da da bir temsil takip edecektir. Operanın Mısır dışındaki bütün hakları ise bestecisinde kalacaktır. Mariette Bey'in konusunu yazdığı ve du Locle'un hazırladığı kapsamlı metinden Antonio Ghizlanzoni'nin İtalyanca olarak kaleme aldığı libretto hazırlanır. Daha sonra bu libretto Arapça ve Osmanlıca'ya da tercüme edilecektir. Hatta Halil Tekiner'in Bavyera Devlet Kütüphanesi'nde orijinalini tespit ederek bana bir kopyasını yoladığı Türkçe librettonun kapağında 1288 (1871/72) tarihi verilmekte "Aida İsmiyle Müsemma Operanın Tercümesidir" denmekte ve "V[i]rdi nam Musikişinas mari-fetiyle muzıka notasına" dönüştürüldüğü kaydedilmektedir. *Aida*'nın librettosunun Mehmed Yusuf tarafından Maarif Nezaret-i Celilesi'nden ruhsat alınarak İstanbul'da "tâb" olunan 1291 (1874) tarihli bir tercümesi daha bulunmaktadır. Bu orijinal nüshanın transkripsyonu Raşit Çavaş tarafından tekrar yayına hazırlanarak Sanat Dünyamız dergisinin 102. sayısında ek olarak verilmiştir.

Kahire'nin 1977'de yanan eski opera binası

Edouard Despl chin'in 1871 Kahire temsili için hazırladığı II. Perde, ikinci sahne tasarımı

Librettonun hazırlanmasından sonra Verdi derhal operayı bestelemeye başlar. Mariette Bey ise dekor ve kostümlerin tasarımını hazırlamak üzere Paris'in yolunu tutar. Ancak İmparator III. Napolyon'un yenilgisiyle sonuçlanacak olan Fransa-Prusya savaşı patlak vermiş, Paris abluka altına alınmış ve Mariette Bey *Aida*'nın Paris Operası'nın atölyelerindeki dekorlarıyla birlikte şehirde 1871 Ocak'ına kadar mahsur kalmıştır. Verdi ise 1870 Kasım'ında *Aida*'nın partiyonunu çoktan bitirmişti. Kahire Operası direktörü Draneth Bey bu beklenmedik savaş şartlarından ötürü Mısır'daki prömiyeri ertelemek zorunda kaldıkları bilgisini, maestronun Kahire'den önce *Aida*'yı kesinlikle hiçbir yerde sahneletmemesi ricalarıyla birlikte Verdi'ye iletir. Adam Mestyan'ın *Art and Empire: Khedive Ismail and the Foundation of the Cairo Opera House* (2007) başlıklı master tezinde aktardığına göre Draneth Bey, İsmail Paşa için *Aida*'nın dünya prömiyerinin Kahire'de olmasının önemini Verdi'ye açıklarken şöyle yazar: "Kendi topraklarında konusu geçen yeni bir eseri bestelemek üzere sizi seçerek sevgili Maestro, Hıdiv hazretleri hükmünün en kıymetli hatırası olarak anılacak olan milli bir eser yaratılmasını düşündü" (s. 87). Sonradan İsmail Paşa Verdi'yi "Osmaniye" nişanı ile ödüllendirir.

Aida'nın 24 Aralık 1871'de Kahire Operası'nda gerçekleşen dünya prömiye-

Milton Brener'in operaların perde arkasında gizli kalan gerçekleri aydınlatdığı Opera Offstage: Passion and Politics Behind the Great Operas kitabında anlattığına göre Mariette 1866 yılında hiç yayımlamadığı La Fiancée du Nil adında kısa bir hikaye yazmıştı. Bu Aida'nın embriyo haliydi.

rinden sonra gazetelerde çıkan yazılara bakılacak olursa İsmail Paşa gerçekten de bir "ilk"i başarmıştır. 6 Ocak 1872 tarihli İngiliz gazetesi Daily News'un Ind pendance Belge gazetesinin muhabirinin yazısından aktardığı gibi prömiyer "Muhteşem bir törendi. Sadece düşünün. Kahire'de bir ilk gece; yepyeni bir eserin ilk gecesi, Mısır Avrupa'nın önünde, piramitlerin hemen yanı başındaki bu şehir Paris, Viyana, Londra ve Berlin'in, bestecisinin anavatanı olan İtalya'nın önünde". Mariette Bey ise görevini yerine getirmiş; *Aida*'nın ortaya çıkmasındaki kilit rolünün önemi tarihin sayfalarında çoktan unutulmuştu. Hatta 1881'deki vefatından sonra konunun ve ilk taslağın yaratıcısının gerçekte kim olduğuna dair bir skandal

ve tartışma dahi patlak vermişti. Du Locle Mariette'in metni hazırladığını her zaman savunmuş olmasına rağmen, nedense Verdi onun sadece dekor ve kostümlerle ilgilendiğini ileri sürmüştü, metnin Hıdiv tarafından hazırlandığını tahmin ettiği görüşünde sabit kalmıştı. Mariette'in kardeşi Edouard da tartışmaya dahil olarak konunun kendisine ait olan ve tamamlamadığı *La Fiancée du Nil* romanından alındığını savunmuştu.

Görünen o ki ortak bir projede görev alarak bilgi birikimini, içindeki yaratıcı coşkuyu duyarak orijinal bir sanat eserinin doğuşunda karşılıksız paylaşmanın dersi, gerçek hayatta, isterse o muhatap dünya çapında bir besteci dahi olsun, egoların her zaman sivrildiği insan mayasında işte ancak o kadar olabiliyor. Ama bütün bu keşmekeşte kimileri farkında, kimileri ise farkında olmasa da herkesin tınlarında yücelebileceği, insanlığın ortak değeri olan, *Aida* gibi bir mucize doğuyor. Belki de hayatta en önemlisi de bu. Paris Operası'nı Nil kıyısına taşıyan Mariette Bey ise ebediyette Mısır'ı Manş kıyısına taşımış olarak üzerinde durduğu piramidin tepesinden, Fransa kıyılarından, sessiz ve sakince dürbününe doğru bakarak bana bu yalnız yolculukta ilham veriyor...

Emre Aracı'nın Andante'nin geçmiş sayılarındaki makalelerine www.emrearaci.weebly.com adresinden ulaşabilirsiniz. **A**